

ketabtabla

اوستا

کهن ترین سرودها و متنهای ایرانی

گزارش و پژوهش
جلیل دوستخواه

انتشارات مروارید

اوستا فارسی

اوستا، کهن ترین سرودها و منتهای ایرانی / گزارش و پژوهش جلیل دوستخواه - (ویرایش ۲)

- تهران: مروارید، ۱۳۷۱

۲ ج. (۱۲۰۸ ص.)، جدول

ISBN 978-964-6026-16-2 (ج ۱) ISBN 978-964-6026-17-9 (ج ۲)

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا (فهرست نویسی پیش از انتشار).

ص.ع. به انگلیسی: "Avesta: The ancient Iranian hymns & texts".

واژه نامه

کتابنامه ص. (۱۱۲۹) - ۱۱۳۹

۱. اوستا - فارسی، الف. دوستخواه، جلیل، ۱۳۱۲ - ب. عنوان.

۲۹۵/۸۲

III. ۱۵۱۵/۲/۲ف

۱۳۷۹

م ۱۱۶۳۷-۱۷

کتابخانه ملی ایران

اوستا فارسی

تهران، خیابان انقلاب، خیابان ابوریحان، خیابان وحید نظری، پلاک ۲۹/ص. ب. ۱۶۵۴ - ۱۳۱۳۵

دفتر: ۶۶۳۰۰۸۶۶ - ۶۶۳۱۴۰۳۶ - ۶۶۲۸۳۶۱۲ فاکس: ۶۶۳۸۲۰۲۷

<https://instagram.com/morvaridpub> - <https://telegram.me/morvaridpub>

www.morvarid.pub

اوستا (جلد اول)

گزارش و پژوهش: دکتر جلیل دوستخواه

مطرح جلد: نورالدین زرین کلک

چاپ اول: ۱۳۷۷، چاپ بیستوسوم: پاییز ۱۴۰۱

لیتوگرافی: طاووس رایانه

چاپ و صحافی: منصور

شمارگان: ۵۵۰

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۶۰۲۶-۱۶-۲ ISBN 978-964-6026-16-2

دوره دو جلدی ۷۲۰۰۰۰ تومان

فهرست

سرآغاز	یک - هفت
پیشگفتار	نه - پنجاه و چهار
کوتاه نوشته‌ها	پنجاه و پنج - پنجاه و هشت

دفتر یکم / گاهان	۳ - ۸۷
سرود یکم - آهونورد گاه (بسنه، هاتهای ۳۴ - ۲۸)	۵ - ۳۵
سرود دوم - اشنورد گاه (بسنه، هاتهای ۴۶ - ۴۳)	۳۷ - ۵۱
سرود سوم - بیسنمده گاه (بسنه، هاتهای ۵۰ - ۴۷)	۶۱ - ۷۴
سرود چهارم - وهورشترگاه (بسنه، هات ۵۱)	۷۵ - ۸۱
سرود پنجم - وهیسنواپنت گاه (بسنه، هات ۵۳)	۸۳ - ۸۷

دفتر دوم / بسنه	۸۹ - ۲۶۸
سرآغاز	۹۱ - ۹۴
بسنه، هاتهای ۲ - ۱	۹۵ - ۱۰۶
بسنه، هاتهای ۸ - ۳ (سروش لرون)	۱۰۷ - ۱۳۵
بسنه، هاتهای ۱۱ - ۹ (قوم بشت)	۱۳۶ - ۱۵۴
بسنه، هات ۱۲ (هات خسروی)	۱۵۵ - ۱۵۷
بسنه، هاتهای ۱۸ - ۱۳	۱۵۸ - ۱۷۱
بسنه، هاتهای ۲۱ - ۱۹ (بمان بشت)	۱۷۳ - ۱۸۱
بسنه، هاتهای ۲۷ - ۲۲	۱۸۲ - ۱۹۶
بسنه، هاتهای ۴۲ - ۳۵ (هفت هات)	۱۹۷ - ۲۱۲

۲۱۳ — ۲۱۴	بسه، هات ۵۲
۲۱۵	بسه، هات ۵۴ (نمازِ اَبَرْتَن اِبْتَه)
۲۱۶ — ۲۱۹	بسه، هاتهای ۵۵ — ۵۶
۲۲۱ — ۲۲۸	بسه، هات ۵۷ (سُرُوش بَشتِ سَرِشَب)
۲۲۹ — ۲۶۸	بسه، هاتهای ۵۸ — ۷۲

دفتر سوم / بشتها

۲۶۹ — ۵۱۵	۱. هَرَمَزِد بَشت
۲۷۱ — ۲۸۰	۲. هَلْشَن بَشتِ کَوِجِک
۲۸۱ — ۲۸۵	(هَلْشَن بَشتِ بَرِگ)
۲۸۵	۳. اَرَدَبِهشت بَشت
۲۸۷ — ۲۹۲	۴. سُرُوداد بَشت
۲۹۳ — ۲۹۵	۵. اَبان بَشت
۳۱۷ — ۳۲۲	۶. عَوْرَشید بَشت
۳۲۳ — ۳۲۴	۷. ماه بَشت
۳۲۵ — ۳۲۷	۸. نهر بَشت
۳۲۹ — ۳۴۳	۹. گِوش بَشت (دَرِواسِ بَشت)
۳۴۳ — ۳۸۸	۱۰. مِهَر بَشت
۳۸۹ — ۳۹۵	۱۱. سُرُوش بَشت هالَخت
۳۹۷ — ۴۰۴	۱۲. زَشن بَشت
۴۰۵ — ۴۳۰	۱۳. فَرُورَدین بَشت
۴۳۱ — ۴۴۵	۱۴. بَهرام بَشت
۴۴۷ — ۴۵۹	۱۵. رانم بَشت
۴۶۱ — ۴۶۵	۱۶. دین بَشت
۴۶۷ — ۴۷۹	۱۷. اَرَت بَشت (اَسی بَشت)
۴۸۱ — ۴۸۳	۱۸. اَشناد بَشت
۴۸۵ — ۵۰۳	۱۹. زامباد بَشت (کیان بَشت)
۵۰۵ — ۵۰۶	۲۰. هوم بَشت
۵۰۷	۲۱. وِند بَشت
۵۰۹ — ۵۱۵	«هالَخت نَسک» (بروس بَشتها)

۵۱۷ — ۵۷۶	دفتر چهارم / وبسپرد
۵۱۹ — ۵۲۲	کرده یکم
۵۲۳ — ۵۲۶	کرده دوم
۵۲۷ — ۵۳۰	کرده سوم
۵۳۱	کرده چهارم
۵۳۳ — ۵۳۴	کرده پنجم
۵۳۵	کرده ششم
۵۳۷ — ۵۳۸	کرده هفتم
۵۳۹	کرده هشتم
۵۴۱ — ۵۴۲	کرده نهم
۵۴۳ — ۵۴۴	کرده دهم
۵۴۵ — ۵۴۸	کرده یازدهم
۵۴۹ — ۵۵۰	کرده دوازدهم
۵۵۱ — ۵۵۲	کرده سیزدهم
۵۵۳ — ۵۵۴	کرده چهاردهم
۵۵۵ — ۵۵۶	کرده پانزدهم
۵۵۷ — ۵۵۸	کرده شانزدهم
۵۵۹	کرده هفدهم
۵۶۱ — ۵۶۲	کرده هیجدهم
۵۶۳ — ۵۶۴	کرده نوزدهم
۵۶۵ — ۵۶۶	کرده بیستم
۵۶۷ — ۵۶۹	کرده بیست و یکم
۵۷۱	کرده بیست و دوم
۵۷۳ — ۵۷۴	کرده بیست و سوم
۵۷۵ — ۵۷۶	کرده بیست و چهارم

۵۷۷ — ۶۵۰	دفتر پنجم / خرده آوستا
۵۷۹	سه نیايش آغازين
۵۸۱ — ۵۸۲	نيرنگ گشتي تسن
۵۸۳ — ۵۸۶	سروش باز

۵۸۷ — ۵۸۸	هوشام
۵۸۹ — ۶۰۸	بنج نیایش
۵۸۹ — ۵۹۵	۱. خورشید نیایش
۵۹۷ — ۵۹۸	۲. مهر نیایش
۵۹۹ — ۶۰۰	۳. ماه نیایش
۶۰۱ — ۶۰۳	۴. آردوسوربانو نیایش (آبان نیایش)
۶۰۵ — ۶۰۸	۵. آتش تهرام نیایش
۶۰۹ — ۶۲۷	بنج گاه
۶۰۹ — ۶۱۱	۱. هاتنگاه
۶۱۳ — ۶۱۵	۲. زبیتونگاه
۶۱۷ — ۶۱۹	۳. آزیزینگاه
۶۲۱ — ۶۲۴	۴. آوسروثریمگاه
۶۲۵ — ۶۲۷	۵. آتھینگاه
۶۲۹ — ۶۳۱	سی روزه کویجک
۶۳۳ — ۶۳۶	سی روزه بزرگ
۶۴۱ — ۶۴۲	آفرینگان گاهان
۶۴۳ — ۶۴۷	آفرینگان گهنبار
۶۴۹ — ۶۵۰	آفرینگان زبیتون
۶۵۱ — ۸۸۸	دفتر ششم / وندیداد
۶۵۳ — ۶۵۸	پیشگفتار
۶۵۹ — ۶۶۴	فرگرد یکم
۶۶۵ — ۶۷۴	فرگرد دوم
۶۷۵ — ۶۸۱	فرگرد سوم
۶۸۷ — ۷۰۱	فرگرد چهارم
۷۰۳ — ۷۱۸	فرگرد پنجم
۷۱۹ — ۷۲۸	فرگرد ششم
۷۲۹ — ۷۴۴	فرگرد هفتم
۷۴۵ — ۷۷۰	فرگرد هشتم
۷۷۱ — ۷۸۱	فرگرد نهم

فهرست / ز

۷۸۳ — ۷۸۷	فرگرد دهم
۷۸۹ — ۷۹۳	فرگرد یازدهم
۷۹۵ — ۷۹۹	فرگرد دوازدهم
۸۰۱ — ۸۱۵	فرگرد سیزدهم
۸۱۷ — ۸۲۳	فرگرد چهاردهم
۸۲۵ — ۸۳۴	فرگرد پانزدهم
۸۳۵ — ۸۳۹	فرگرد شانزدهم
۸۴۱ — ۸۴۴	فرگرد هفدهم
۸۴۵ — ۸۶۰	فرگرد هجدهم
۸۶۱ — ۸۷۴	فرگرد نوزدهم
۸۷۵ — ۸۷۸	فرگرد بیستم
۸۷۹ — ۸۸۳	فرگرد بیست و یکم
۸۸۵ — ۸۸۸	فرگرد بیست و دوم

۸۸۹ — ۱۱۹۵	پیوست
۸۹۱ — ۱۰۹۲	یادداشتها
۱۰۹۳ — ۱۱۱۸	فهرست واژه‌ها و ترکیبها
۱۱۱۹ — ۱۱۲۵	کتابنامه اوستا و مزدیسنا
۱۱۲۷ — ۱۱۳۹	فهرست کتابها و گفتارهای مأخذ و مرجع
۱۱۴۱ — ۱۱۹۵	فهرست نامها و کلید — واژه‌ها

سرآغاز

اوستا، میراث مشترک فرهنگساز جهانیان، کهن‌ترین نوشتار ایرانیان و نامهٔ دینی مزدآپرستان است. بخشهای گوناگون این مجموعهٔ کهن، از زمانی در حدود نیمهٔ هزارهٔ دوم پیش از میلاد به بعد پدید آمد و در طول سده‌های متوالی از نسلی به نسلی دیگر رسید تا سرانجام در روزگار ساسانیان، آنچه از آن برجای مانده بود، به خطی به نام «دین دهره» به نگارش درآمد و شکلی منظم و مدون یافت.^۱ اما رویدادهای بعدی مانع از آن شد که این مجموعه، دست نخورده و به همان صورت تدوین شده در عصر ساسانی به نسلهای پسین برسد و بجز «گاهان پنجگانهٔ زرتشت» و «وندیداد» — که همهٔ آن باقی مانده است — از دیگر بخشهای کتاب، بیش از یک چهارم آنها موجود نیست.

آنچه امروزه به نام «اوستا» در دست داریم و از چند سده پیش از این در دانشگاهها و مراکز علمی بزرگ جهان محور پژوهشهای «اوستاشناختی» بوده، به سبب کاهشها و افزایشها و جابجاییها و دستکاریهای فراوانی که در طول تاریخ در آن راه یافته، نابسامان و ناهمگون است. از همین رو پژوهش در این نامهٔ کهن و شناخت دقیق مفاهیم و رازها و اشاره‌های آن، کاری است دشوار و با آن که بسیاری از پژوهندگان و دانشوران، همهٔ زندگی خود را بر سر این سودا گذاشته‌اند، هنوز هم پیچیدگیها و گره‌های ناگشوده در آن کم نیست.

در طول بیش از یک هزارهٔ اخیر، دست‌نویسهای بازماندهٔ اوستا تنها به صورت متنهای ورجاوندی دینی زرتشتیان، در ایران و هندوستان در اختیار خود آنها بود و در آیینهای مذهبی ایشان

۱. امروزه به طور قطع روشن نیست که پیش از این نگارش دین دهره، اوستا به چه خطی یا خطهای دیگری نگاشته شده بوده است. (— پیش)

اما حکایت همچنان باقی بود و «خویشکاری» نگارنده ناورزیده ماند. همه کار و کوشش بی ثمر مانده، باید از نو آغاز می‌شد که شد و سالها ادامه یافت تا گزارش کنونی شکل گرفت و به نگارش درآمد.

ضرورت انتشار گزارش ویراسته‌ای از «اوستا»، امروز هم — اگر نه بیشتر از ربع قرن پیش از این، به همان اندازه — باقی است. چنین گزارشی در شکل پذیرفتنی خود، باید گاهان پنجگانه زرتشت و همه دیگر نوشتارهای موجود اوستایی (پنج دفتر اوستای نو) را دربر گیرد؛ نگارشی متناسب با درون‌مایه و سبک و انشاء هریک از بخشهای متن اصلی و مبتنی بر دقت کافی در حفظ مفاهیم اندیشگی و آموزه‌های اخلاقی و دینی و بُن‌مایه‌های اساطیری و کلیدی. واژه‌های گاهانی و تعبیرها و اصطلاحهای اوستایی داشته باشد و در حد نخستین گام، با بیانی ساده و روان و دریافتنی، پرشهای خواننده‌پژوهنده امروزی را پاسخ گوید.

گزارنده کوشیده است تا در مجموعه حاضر، این «خویشکاری» را عهده‌دار شود و بدین منظور، کارهای پیشین خود را یکسره به کناری نهاده و همه کار را از نو بردست گرفته است. وی، تکامل دانش «اوستاشناسی» را بر بنیاد پژوهشهایی که در خود «اوستا» و یا در «ادبیات پارسی میانه» (وابسته به اوستا و مزدیسنا) در چند دهه اخیر در جهان و ایران صورت پذیرفته، در نظر داشته و تا آنجا که امکان یافته و توانسته، برداشتهای نو را — که برخی از آنها به‌طور نسبی و بعضی دیگر به تحقیق بر دریافتها و برداشتهای پیشین ترجیح دارد — در کار آورده است. او آنچه را که در سده‌های پیش و در نخستین دهه‌های این قرن، به اندازه پیشرفت آن روزی دانش «اوستاشناسی» نوشته شده است، حجت بالغ و برهان قاطع تلقی نکرده و شأن علمی و ارج فرهنگی کار را در پویایی نظرها و دریافتها دانسته، نه در حفظ آبه‌واریک مسئله برداشتهای خاص. این جنبه پژوهشی کار، هم در برگردان متن و هم در زیرنویسها و یادداشتهای توضیحی پاپان کتاب، رعایت شده است.

با این همه، او می‌داند که نتیجه کارش به رغم همه دقتها و وسوسها — نسبی است و خالی از چون و چرا نخواهد بود؛ زیرا امروزه دیگر بر اهل تحقیق روشن است که در کار پژوهشی، امکان کمال یابی مطلق وجود ندارد و بویژه در چنین زمینه خطبری، جای هیچ گونه لاف و گراف ادعایی نیست.^۱

۱. «نیرگ» لبران‌شناس سخت‌کوش و بنام سوئی پس از دهها سال کار و کوشش دانشورانه، درباره دشواری درک و دریافت مفهوم «گاهان» می‌نویسد:

به فرخندگی سه هزارمین سال زادروز زرتشت

«که از سوی یونسکو سال زرتشت اعلام شده است»

اوستا، میراث مشترک فرهنگی جهانی

نوشته‌های ایرانستان و نامه‌های دینی مزدایرانستان است. بخشهای

گونگون این مجموعه کهن، از زمانی در حدود نیمه هزاره

دوم پیش از میلاد به بعد پدید آمد و در طول سده‌های

متوالی از نسلی به نسلی دیگر رسید ...